

מתורתם של רבותינו

י.ה.

'רודפי הפשט' לדורותיהם בפרשנות דור הפלגה

פירוש הראשונים לעומת פירושי האחרונים

[ולמי כיוונו הארכיאולוגים?]

"הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ"

א. אומרים חז"ל במדרש [רבה לח, ו] "מעשה דור המבול נתפרש, מעשה דור הפלגה לא נתפרש". ועל כן פירש רש"י ע"פ חז"ל שלוש אפשרויות מה היה חטאם: "באו בעצה אחת ואמרו: לא כל הימנו שיבור לו את העליונים. נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. **דבר אחר:** על יחידו של עולם. **דבר אחר:** "ודברים אחדים" - אמרו: אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט, כשם שעשה בימי המבול, בואו ונעשה לו סמוכות."

ב. וכתב הרמב"ן "ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם "פן נפוץ", ולא סיפר עליהם ענין אחר."

כן ראה באבן עזרא, ברד"ק, בחזקוני, וברשב"ם שפירשו, שדור הפלגה חשבו אחרת מרצונו של מקום. ה' ציוה "מילאו את הארץ", שישבו ממזרח למערב, והם רצו להיות מכוונסים במדינה אחת. ואע"פ שרבותינו הראשונים בעלי הפשט אמרו דבר אחד, מכל מקום, התנסחו כל אחד בסגנונו:

ברשב"ם:

לפי הפשט מה חטאו דור הפלגה. אם מפני שאמרו "וראשו בשמים", הא כתיב "ערים גדולות ובצורות בשמים". אלא לפי שציווה הקב"ה "פרו ורבו ומלאו את הארץ", והם **בחרו להם מקום לשבת שם**, ואמרו "פן נפוץ". לפיכך הפיצם משם בגזרתו.

באבן עזרא:

והנה הכתוב גילה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם, ולבנות מגדל גבוה, להיות להם לאות ולשם ולתהילה, לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה, גם יעמוד שמים אחריהם כל ימי המגדל. וזהו שאמר הכתוב "ונעשה לנו שם". וכו' ואל תתמה על מלת "וראשו בשמים", כי הנה כן דבר משה (דברים א', כח) "ערים גדולות ובצורות בשמים". ואלה הבונים ראו בעצתם שלא ייפרדו, והשם לא יעץ כן, והם לא ידעו. ובהמשך הוסיף ראב"ע: והשם הפיצם, והוא טוב להם, וכן אמר ומלאו את הארץ.

ברד"ק:

ונעשה לנו שם... כי אם לא כן אולי נפוץ ע"פ כל הארץ שהיוצאים ממנה ישכחו החברה וישארו שם במקום לכתם וישכנו שם זה למזרח וזה למערב זה לצפון וזה לדרום וחברתנו תתפזר ונהיה נפוצים הנה והנה... בני האדם שהולכים אחר שרירות לבם ולא יפנו למעשה האל. כי הוא רצה ביישוב הארץ ממזרח למערב, והם חושבים ליישב מקום אחד מן הארץ לבד, והם חושבים לבטל רצון האל.

בחזקוני:

ונעשה לנו שם - מבצר וחזק בעולם להיותינו שליטים על כל הבריות ונמלוך עליהם. פן נפוץ - על ידי מלחמות שיתגרו בנו הרחוקים אם לא נבנה לנו עיר ומגדל, ואם נפוץ לא יהיה לנו שם, אבל עכשיו כל יושבי העולם יודיעונו מקום המגדל כי הכל ידבר ממנו, והם בקשו לבטל מה שגזר הקב"ה: ומילאו את הארץ, לפיכך ויפץ אותם ע"פ כל הארץ בגזירתו.

ג. הצד השווה שבכל המפרשים הנ"ל, שבני האדם זממו לעשות נגד רצון ה' החפץ שתתמלא הארץ. ואכן הרשב"ם שם דגש רק על כך שרצו לשבת במקום אחד, נגד רצון ה' שציווה שימלאו הארץ.

אך בראב"ע וברד"ק וכן בחזקוני, מופיע גם המשמעות החברתית של הכינוס, של ה"נעשה לנו שם". אמנם לא מבואר די בדבריהם אם העניין החברתי של עשיית ה'שם' הוא חלק נוסף בטעות [חטא] דור הפלגה. או שהוא רק היכי תמצי לשמור על כינוסם, דרך למנוע התפזרותם. ע"י: מגדל -] עם כל המשמעות שכתב האב"ע - לאות ולשם ולתהילה], שלטון וחברה אחת.

ד. וראה איזה פלא, כי במפרשי הפשט האחרונים, כדוגמת המלבי"ם, הרש"ר הירש ו'העמק דבר', אף שלא נטו כאן מפירוש הפשט כפי שפירשו מפרשי הפשט הראשונים לעיל. מכל מקום, שמו דגש ומשמעות נוספת לעשיית השם ולהשקפה ["דברים אחדים"] שעמדה מאחורי העיר והמגדל, ופירשו בכך את עוצמת וסכנת החטא, וביארו בכך את ההצלה האלוקית מהטרגדיה של השקפה זו, בכך שהפיצם ה' על פני כל הארץ.

וכך פירש המלבי"ם "דברים אחדים":

"ולפעמים יפורש 'עניינים' [כמו ויעשו דברים רעים, דברים טובים]. שמימי נח עד העת ההיא חיו חיי משפחה בהשקט ובטח, ולא רבו הצרכים והקניינים כ"כ, וענייניהם היו מעטים ושונים, שכ"ז נכלל במילת 'אחדים'... ויהי בנסעם מקדם - אז עלה בלב הדור החדש לעזוב דרך הקודם וחיי המשפחה, שזה נכלל במ"ש בנסעם מקדם, מן ההנהגה הקודמת... וימצאו בקעה - רצו להתישב ולכונן ממלכה גדולה ולחיות חיי המדיינים ומלך בראשם מושל ממשל רב... וירד ה' - ר"ל שראה התולדה שיצמח מזה בין מענין העיר וקבוצת המדייני, שירבה חמס ושווד וגזל ורצח בין בני האדם בשיגבר הזרון וממשלת עריצים, בין מענין המגדל..."

ויעויין היטב במלבי"ם שאינו סר מדרך דורשי הפשט, וכי מחשבתם בבניין הבניינים היתה "נגד הרצון האלוקי שרצה שבני האדם ימלאו את הארץ". אך גם אינו סר מדרך מדרש חז"ל, שבמגדל היה מחשבה אלילית, יעויי"ש ואכמ"ל.

ה. בהעמק דבר לגאון הנצי"ב מוולוז'ין ביאר בסגנון אחר, והדגיש את עניין 'אחידות' הדברים [יהיו הדברים מה שיהיו], ששמירה קפדנית על אחדות המחשבה מביאה בסוף שוד ורצח, וזה לשונו:

"ודברים אחדים - לא ביאר הכתוב הדברים אלא ברמז, כמבואר במדרשים, אבל לא פירשן הכתוב, כי אם שהיו "דברים אחדים". וללמדנו דלא משום ה"דברים" התעורר הקב"ה, כי אם בשביל שהיו "אחדים", יהיו מה שיהיו. ודבר זה אם כי לפי הנראה אין בזה שום עוון, ואדרבה חיבור עצבים ג"כ ראוי להניח, אבל מכל מקום כאן גרם לחשוב שיצא מזה דבר לתקלת הישוב, כאשר יבואר... ונעשה לנו שם - אנשים משגיחים וממונים על הדבר, ויהיו שרי צבא להעניש את העובר, דבלא זה אינו מועיל המגדל. וכל זה היה לחשש "פן נפוץ ע"פ כל הארץ". אמנם יש להבין מה חששו אם יצאו כמה לארץ אחרת? - ומובן שזה היה שייך ל"דברים אחדים" שהיה ביניהם, ובאשר אין דעות בני האדם שוות חששו שלא יצאו בני אדם מדעה זו ויהיו במחשבה אחרת, על כן היו משגיחים שלא יצא איש מישוב שלהם, ומי שסר מ"דברים אחדים" שביניהם היה משפטו לשריפה כאשר עשו לאברהם אבינו. נמצא שהיו ה"דברים אחדים" שביניהם לרועץ שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם... ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות - אם יגמרו המגדל יבואו למחשבה שניה למנוע בעל כורחם את היוצאים ממחשבתם זו, וזה ע"י דבר רצח ושוד, המשחית את הישוב לגמרי, ולזה לא מועיל מה שכעת המה מתאחדים בדעה. [הרחב דבר: וזה מה שצעק ירמיה הנביא (ב, לג) "מה תיטיבי דרכך" וכו' ... שהיו בימיו אגודות והיו מתפארים שהמה באהבה ושלוש יותר מכל בני אדם. ואמר הנביא כי לא כן, שהרי "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים" ולא משום איזה גניבה וכדו', אלא רק משום שלא היה (האביון) באגודתכם, נמצא באה אגודתכם לרציחה, ואין בזה שבח של שלום אלא באופן שיהיו נזהרים גם מלעשות רעה עם מי שאינו באגודתם.]"

ו. הגאון הרש"ר הירש זצוק"ל האריך אף הוא, וביאר את האליליות שטמונה ב'כח הציבור' הבלתי מוגבל, כמטרה עליונה בפני עצמה ולא כאמצעי, וכך היחיד הופך להיות עבד לציבור, לא עבד לה'. הרש"ר האריך, נביא קטעים מדבריו:

"אם הכלל (האנושות) אומר "נעשה לנו שם" הוא יכול לומר זאת כלפי שני גורמים בלבד: כלפי האל שעל גביו וכלפי היחיד הכפוף לו... ובכך הציבור התאסף בבקעה שם ביקשו ליצור יש מאין בכח אדם ובעוצם ידו. שם ראו מה כוחו של ציבור. יש לאל ידו להשתלט על הטבע אם יפעיל את כל הכוחות הגנוזים בו... אכן, הציבור הוא השלמה ליחיד. במה דברים אמורים, אם המעמד הציבור כלפי ה' איננו שונה ממעמד היחיד... אולם כאן טמונה הסכנה. בסופו של דבר - היחיד יזכור בעצמו את מגבלותיו, לא כן הציבור. הן הציבור הוא חזק באמת, בנקל יציג עצמו כמטרה

עליונה – כאילו אין ערך ליחיד אלא בציבור, כאילו תפקיד הציבור איננו להשלים את היחיד אלא היחיד בטל בציבור.

אם ציבור אומר: נפעיל את הכוחות הגנוזים בציבור, נתאחד כדי להציג את עצמנו. אם אין הציבור קורא "בשם השם", אלא אומר "נעשה לנו שם". אם היחיד נדרש להיות עבד לציבור, ולא לעבוד את ה'. אם הציבור מציג את עצמו כמטרה, ולא כאמצעי בלבד – כי אז יאבד כל עתידה המוסרי של האנושות... אולם רעה חולה היא, אם סבור הציבור שמטרותיו הן למעלה משיקולי המוסר. ההיפך הוא האמת... כך נבין את המילים פן נפוץ – הם חששו פן יחדלו להיות ציבור. אך מה בכך, אם תכלית הציבור היא לתמוך ביחידים! ואיך אפשר לחשוש לכך, אם הציבור רק מגשים את מטרות המוסר בדרגה נעלה יותר... שאיפת אומה "לעשות לה שם" ולהרבות את כבודה הלאומי – היא קץ לכל ייעוד מוסרי... חטא זה הוגדר יפה בפרקי דר' אליעזר פרק כד: "אם נפל אדם ומת לא היו שמים את ליבם עליו, ואם נפלה לבינה היו יושבים ובוכים. אוי לנו אימתי תעלה אחרת תחתי".

וראה באריכות בדרוש ראשון בדרשות הר"ן, המבאר גם הוא את הכח הגדול של קיבוץ יחידים המתאחדים למען מטרה. ומפרש את דור הפלגה על דרך כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם. ומשום ש"אין ספק כי בעת ההיא היו כל בני העולם נוסדים על אמונות נכריות, ה' יתברך שהוא צופה ומביט למרחוק, ירד [וירד ה' וגו'] למה שימשך מקיבוץ האנשים הרעים... אם ימשך זה, לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות..." יעוי"ש.

עוד אחרונים רבים נוקטים בדרך הפשט כפירוש הראשונים, יעויין באדרת אליהו להגר"א עה"פ "ומילאו את הארץ" וכן עיין באור החיים על אתר דביאר כפשוטו דלא חטאו בע"ז, והרחיב על זה הדרך ע"פ הסוד.

ז. התורה מציינת כי הדברים קרו בארץ שנער -בבל, מה שקרוי מסופוטמיה והוא אזור עירק של ימינו. ואכן מצאו החוקרים באזור כמה מגדלים מאותה תקופה ולאחריה, מגדלים אלו מכונים באכדית 'זיגוראת' [משורש זקר – הזדקרות – להיות גבוה, בולט], אך שונה במיוחד הוא המגדל בעיר בבל, שהיה גבוה וגדול ממדים, שהתחיל להיבנות בסביבות אלפיים שנה לפני הספירה, בנייתו של המבנה הזה החלה שוב בימי נבוכדנצר הראשון, מלך בבל בזמן יציאת מצרים (המאה ה-12 לפנה"ס), על יסודות של המבנה העתיק. משום מה הופסקה הבנייה זמן מה לאחר תחילתה והושלמה רק בימי נבוכדנצר השני (מחריב בית המקדש הראשון), כ-600 שנה אחר-כך, זאת משום שהאל מורדוך ציווה את אביו של נבוכדנצר לבנות את המגדל [מתוך כתובת שנמצאה, המשוייכת לתקופתו].

לעתים קרובות הטביעו המלכים אשר בנו את הזיגורטים את טביעת המלך על החומר של אחת מהלבנים שבכניסה למבנה לפני שהתייבש. כדי להנציח את שמם, לרומם ולפאר את עצמם, וייתכן שלכך התכוון הכתוב במילים "ונעשה לנו שם".

עובדה מעניינת היא, שכאשר אלכסנדר מוקדון ניצח את הפרסים בשנת 331 לפנה"ס וקיבל לידיה את כל מסופוטמיה. נתן גם הוא הוראה לבנות מחדש את הזיגורט של בבל. אנשים

רבים השתתפו בפירוק השרידים ובפינוי ההריסות של הזיגורט הקדום. אך עם מותו של אלכסנדר מוקדון בשנת 323 לפנה"ס נגזר הרעיון לבנות את מגדל בבל מחדש, וכל שנותר מתכניתו היה הרס הזיגורט. ישנם עדויות כי יורש העצר הסלאוקי אנטיוכוס הראשון, ביקש גם הוא לבנות את הריסות המגדל, על כן ערך טכס הקרבת קרבן, כהכנה לבניין, ובעודו בטכס מעד ונפל, ובכעסו ציוה להרוס את שארית החרבות שנותרו על עמדם. אף סדאם חוסיין שיפץ מבנים עתיקים באזור וטבע את שמו ושם נבוכדנצר בלבנים.

מטבע הדברים, כאשר עמדו החופרים והארכאולוגים על הדמיון שבין מגדל בבל שבמקרא ובין הזיגורטים, הם הניחו שזהו מגדל בבל המקראי. המגדל הענק המדובר היה כבר כמעט חרב, וככל שהארכאולוגים חפרו, הם הצליחו לגלות מצבור של לבנים, שאפשר ללמוד מהן מה היה שטח הבסיס של הזיגורט ותו לא. נראה שלאחר הכיבוש המוסלמי נלקחו משם רוב הלבנים כדי לבנות מהן בתים. החופרים סבורים כי המבנה הנ"ל שיסודותיו נחשפו הוא המבנה המכונה 'בית יסוד שמים וארץ', וכי זה המבנה שעליו ידוע ממקורות בבליים כגון 'אנומה אליש'.

ח. ולשאלת השאלות, מהי מטרת המגדל. לחוקרים לא ברור חד משמעית. ההיסטוריון היווני הרודוטוס (425-484 לפני הספירה) הרבה לטייל בעולם, ראה זיגורטים ותיאר אותם כמקדשים. כן ראה הוא את המגדל הגדול בבבל ותיאר בפרוטרוט: האורך והרוחב של הבסיס תשעים מטר, למבנה שבע קומות גובהו כתשעים מטר ובראשו מקדש. זה היה כנראה המבנה המרשים ביותר באזור, וקל לדמות מה חשו המאמינים שבאו למקום למראה הגודל והעוצמה של המבנה. אל הקומות הובילו גרמי מדרגות, ובדרך היו מושבים כדי לנוח. **בראש המגדל היה מקדש גדול ובו מיטה ושולחן זהב, אבל לא היו בו פסלים.**

אמנם הארכיאולוגים לא מצאו מגדלים ובראשם מקדשים, [אף שמצאו מקדשים בסמיכות לא רחוקה מהמגדלים]. אך - "לא ראינו אינה ראייה", וגם אין לדעת מה היה באותו מגדל הקדום המדובר, אשר בימינו רובו ככולו נעלם, וכבר העיד היווני הנ"ל שבראשו היה מקדש.

חוקרים רבים זרקו אפשרויות רבות לתוכן המגדל וכוונת בוניו, מתוך חיפוש במיתולוגיות קדומות של האזור. אחרי ראיתי חלק מדבריהם, אעיד כי כמעט כל האפשרויות שהעלו החוקרים, הובאו בחז"ל. מעבודת אלילים, ועד מקום מפגש בין האדם לאלים אשר בשמים... הובאה אפילו פרשנות מחקרית, של 'חשש משיטפון' העלול לבא [עיין בפרקי דר' אליעזר פרק כ"ד, אמרו - אין כוחו אלא במים].

[תודה ל'המרכז לטכנולוגיה חינוכית' - מט"ח, על חומר הדברים, חלקם צוטטו כאן]

ט. מכל מקום, אם בתחילה תמהנו מדוע חז"ל נטו מפשרות של מקרא והוצרכו לפרש שכל מגמת דור הפלגה היה ע"ז או התחרות בה', - וא"כ - מעשה דור הפלגה לא נתפרש. עתה מסתבר, שלחכמינו היתה קבלה ומסורת בידם, ואף יתכן שהיה זה מפורסם וגלוי לכל העולם, שמטרה אלילית טהורה היתה ביסוד בניית המגדל. ודברי חכמינו לעולם אמת.

וליישב את מפרשי הפשט האחרונים, המבארים את השקפת דור הפלגה באופן אחר, אפ"ל, דבכל זאת דומה השקפתם מאוד להשקפה האלילית - אמנם לא על דרך האליליות הזרה, אלא על דרך "כחי ועוצם ידי", והסרת מגבלות הכח, למטרה בפני עצמה. דהיא גופא ע"ז.

[השווה לחטא אדם הראשון - אכילה מעץ הדעת ועץ החיים. וכן יל"ע בלשון המקרא כאן המזכיר את הלשון בחטא הקדמון: "הן עם אחד ושפה אחת... ועתה לא יבצר" - "הן האדם היה כאחד ממנו... ועתה פן ישלח ידו". והיינו שהיתה מגמתם לתפוס כח בלתי מוגבל ע"י ההתלכדות הטוטאלית. ומחשבת התחרות עם הא-ל כגון זו, היא המרידה האיומה בה'. כעין הרצון להידמות לא-ל ע"י אכילה מעץ הדעת ומעץ החיים. ואכמ"ל.]